

TEGELS UIT KASTEEL GALLIFORT

Caignie Frans en Geyskens Leon ¹

maart 2010

Inleiding

Vanaf 1518 treffen we in Antwerpen de Nurenbergse zakenman Lazarus Tücher aan. Hij is bedrijvig in de financiële sector in associatie met de Italiaanse familie Affaitadi, doet met zijn Antwerpse schoonfamilie aan grondspeculatie en is tegelijk adviseur aan het keizerlijke hoge gerechtshof in Mechelen. Niet de eerste de beste dus. Dat het hem voor de wind ging, blijkt uit het feit dat hij het reeds vanuit de middeleeuwen gekende goed Gallifort in Deurne bij Antwerpen koopt en er in 1542-43 het kasteel

Gallifort laat bouwen. Het is niet verwonderlijk er majolicategels en inlegtegels te vinden.

In 1585 wordt het kasteel verwoest door de Spaanse bezetter, om eerst in 1614 weer gedeeltelijk heropgebouwd te worden nadat het door Anna Tücher aan Laureys Biel verkocht werd. Tussen 1614 en 1643 verbouwen Laureys en zijn zoon Jan Jacob de zuidelijke helft van het kasteel. Vanaf de 18de eeuw lijkt het verval langzaam in te treden, en in de loop van de 19de eeuw wordt het kasteel aan zijn lot overgelaten om dan als steengroeve gebruikt te worden. ²

Op enkele kleinere fragmenten na werden alle tegelvondsten een eerste keer in 1971 gepubliceerd door G. Paredis ³ en in 1974 en 1978 door L. Peeters ⁴. Deze vondsten werden door F. Caignie en L. Geyskens gedetailleerd beschreven en in een database van Antwerpse tegelvondsten opgenomen.

De inlegtegels

Inlegtegels kennen vanaf de 13de eeuw een groot succes bij de decoratie van vloeren in kastelen, kerken en kloosters. Als vloertegels kennen ze nog een late bloeiperiode tussen 1540 en 1580.

In een vierkante plak roodbakkende klei werd met behulp van een stempel een motief ingedrukt. Deze indruk werd opgevuld met witbakkende klei of slib, daarna gedroogd, geglaazuurd en in de oven gebakken.

Bij de inlegtegels op Gallifort worden twee types waargenomen, die beide spreuktegels zijn:

1. alle dinc heeft siinen tiit
2. die tiit is cort – die doot is snel – wacht u va sonde – so doedi wel

1. Caignie Frans, specialist majolicategels, vrijwilliger-onderzoeker bij de dienst Archeologie van de stad Antwerpen.

Geyskens Leon, specialist majolica en inlegtegels, vrijwilliger-onderzoeker bij de dienst Archeologie van de stad Antwerpen.

2. Peeters 1974.

3. Paredis 1971.

4. Peeters 1974; Peeters 1978.

1. inlegtegels met de spreuk ALLE DINC HEEFT SIINEN TIIT en het vuurslag symbool

2

Fig.1: spreuktegel type 1, 'alle dinc heeft siinen tiit', inv. nr. G.65.71 en G.66.71.

*Decorontwerp spreuktegel type 1
(tekening Leon Geyskens).*

De twee behoorlijk grote fragmenten G.65.71 en G.66.71 zijn duidelijk met twee verschillende stempels gemaakt. Gemeenschappelijk kenmerk is het nagelgaatje in het midden van de tegels. Meestal vindt men deze alleen in de hoeken.

In het pottenbakkersatelier van Pauwels Janssen aan de Sint-Jansvliet in Antwerpen werd een misbaksel van dit tegeltype gevonden. Pauwels werkte hier van 1560 tot 1577⁵, maar was al in 1550 te Antwerpen gekend.

De tekst is een Bijbelcitaat (Ecclesiastes, 3, 1). Het feit dat men in de tweede helft van de 16de eeuw teruggrijpt naar een Bourgondisch symbool - en dit samen met de tekst - geeft deze tegels wel een heel speciale betekenis: "vroeger was alles beter, en deze barre tijden (godsdienstvervolgning ...) zullen ook wel voorbijgaan".

2. inlegtegels met de spreuk

DIE TIIT IS CORT (vers 1) - DIE DOOT IS SNEL (vers 2) - WACHT U VA SONDE (vers 3) - SO DOEDI WEL (vers 4)

Deze tegels komen voor met de verzen 1 en 3, ofwel met de verzen 2 en 4.

Tot hertoe is er een viertal stempels bekend die lichtjes van elkaar afwijken.

Alle vier deze types komen in Antwerpen voor, wat een argument vormt om deze stad als productiecentrum te beschouwen.

Fragment G67.71 met de leesbare letters ... SOE D... en G999.72.14 met ...SOE... behoren tot het type met de verzen 2 en 4.

Fig. 2: spreuktegel type 2, verzen 2 & 4: 'die doot is snel – soe doedi wel', inv. nr. G67.71 en G999.72.14.

Decorontwerp spreuktegel type 2, verzen 2 & 4 (tekening Leon Geyskens).

Het door G. Paredis afgebeelde fragment G6871 met de letters ...WACHT... is duidelijk

van het type met de verzen 1 en 3, evenals de fragmenten G.832.76 met ...VA S... en

G9971.1 met ...U VA SON... ...DIE TIIT...

Fig. 3: spreuktegel type 2, verzen 1 & 3: 'die tijt is cort - wacht u vâ sonde', inv. nr. G6871, G.832.76 en G9971.1.

Decorontwerp spreuktegel type 2, verzen 1 & 3 (tekening Leon Geyskens).

De twee andere fragmenten, G.833.76 en G9971.2, zijn te klein om er meer over te kunnen zeggen.

Fig. 4: spreuktegels type 2:
inv. nr. G.833.76 en G9971.2.

Vondstplaatsen van inlegtegels op de site en hun tegelkenmerken

Decor	Inventaris nr.	Vondst-datum	Vondstplaats	Compleet-heid %	Breedte in mm	Hoogte in mm	Dikte in mm
Spreuktegels type 1 alle dinc heeft siinen tiit	G.65.71	1971	vak A11, slotgracht	50-75	122	140	25,5
	G.66.71	1971	vak C14, tweede waterput	25	100	96	25,0
Spreuktegels, type 2, verzen 1 & 3 die tijt is cort - wacht u vā sonde	G6871	1971	vak D14, afvalkuil	10	49	48	21,5
	G.832.76	1976	vak C14, afvalkuil	25	130	72	23,5
	G9971.1	1971	vak A11, slotgracht	25	126	107	22,0
Spreuktegels, type 2, verzen 2 & 4 die doot is snel – soe doedi wel	G67.71	1971	vak A11, slotgracht	25-50	97	89	23,5
	G999.72.14	1972	vak D14, afvalkuil	<10	84	37	23,5
Spreuktegels, type 2	G.833.76	1976	vak C14, afvalkuil	<25	91	40,5	24,5
	G9971.2	1971	vak 11, slotgracht	<10	64	40	22,0

Alle archeologische en bekende historische gegevens die tot hiertoe beschikbaar zijn, wijzen op een productie tussen 1540 en 1580, en zeker van 1560 tot 1577. ⁶

6. Geyskens 2010, in voorbereiding.

De majolicategels

Het allereerst zou de term *majolica* gebruikt zijn om het glanzend decor op het aardewerk aan te duiden dat in de 15de eeuw in Italië werd ingevoerd vanuit Spanje. Dat de term verwijst naar de toenmalige overslaghaven van dit geglazuurd aardewerk op het eiland Mallorca wordt algemeen aangenomen, hoewel toch door enkele Spaanse auteurs in twijfel getrokken. Volgens deze onderzoekers zou het woord afgeleid zijn van de term 'obra Mallica' die het type faience aanduidde dat in Malaga geproduceerd werd. In onze tijd verwijst de term naar aardewerk dat met een basislaag van tinoxide helder wit en ondoor-

zichtig is gemaakt. Deze glazuurlaag is zeer geschikt als ondergrond voor een beschildering met andere kleurgevende metaaloxides die met het tinoxide in de oven versmelten tot een hevig polychroom decor.

De majolicaproductie valt uiteen in twee categorieën, het gebruiks- en sieraardewerk en de tegelproductie. Op de kasteelsite van Gallifort werden 29 fragmenten van majolicategels aangetroffen. Die behoren tot zes verschillende decorgroepen.

1. Herkenrode zeskante vloertegel

De belangrijkste vondst in de groep majolicategels betreft een tegel van het zogenaamde Herkenrode-type. Deze tegel betreft zijn naam door het feit dat in het hoogkoor van de kerk van de abdij van Herkenrode (Kuringen, bij Hasselt) zeskante tegels met identiek decor hebben gelegen. De compositie van die vloer bestond uit telkens een vierkante tegel met een centraal ornamentaal of figuratief decor (personenbustes, dieren, rozetten, enz.) waarrond vier zeskante tegels van dit type werden gelegd, die aldus een achthoekig tegelpatroon vormden.

Het decor op deze zeskante tegel is zeer karakteristiek. Vanaf de onderrand vertrekt een rank uit een kelk van gekleurde blaadjes in een cirkelboog naar omhoog.

Fig. 5: Herkenrode tegel, inv. nr. G064.71.

Op het halve Gallifort exemplaar is nog net een stukje groen van dit basiselement zichtbaar.

Op halve tegelhoogte vertakt de rank zich bij een knooppunt van gekleurde blaadjes in twee grote ranken die in een brede cirkel symmetrisch naar links en naar rechts om buigen langsheen de tegelranden om in beide tegelhelften te eindigen in een kleurrijke gestileerde bloem of vrucht. De ranken zijn aan weerszijden geflankeerd door kleinere krullende spiraaltjes. Vanuit het centrale knooppunt schiet tevens een stengel omhoog die eindigt in een gestileerde bloemknop.

Naast de Herkenrode vloer werd deze decoratievorm nog aangetroffen op zeskante vloertegels in Fère-en-Tardenois (Frankrijk) en in Anjum (Friesland). De drie realisaties onderscheiden zich van elkaar door de positionering van de ranken ten opzichte van de tegelranden. Bij het Gallifort fragment liggen die volledig binnen het tegelvlak, wat een kenmerk is voor de tegels uit de Herkenrode abdij. Typisch voor de Herkenrode tegels is ook de spiraalvormige straal tussen de bloemblaadjes.

De productie van de Herkenrode vloer is gekend dank zij het besteldocument van abdis Mechtilde de Lexhy, gedateerd 1532, dat is bewaard gebleven in de archieven van de abdij van Averbode. Hierin werd een zekere Peter Frans, genaamd *van Venedigen*. Lange tijd werd gedacht dat hij de majolicabakker was die deze vloer heeft geproduceerd.

Archivalisch onderzoek heeft echter uitgewezen dat Peter Frans van beroep *scharlaeken-verwer* was en slechts als tussenpersoon is opgetreden voor de abdis en het majolica-atelier *Den Salm* in de Kammenstraat te Antwerpen. Dit atelier was in 1520 opgericht door de Italiaan Guido di Savino, alias Guido Andries, die samen met zijn vijf zonen de grondleggers zijn van de Antwerpse majolica-industrie in de 16de eeuw.⁷

De vondst op Gallifort is zeer interessant door het feit dat dit het enige exemplaar zeskante Herkenrode tegel is dat is aangetroffen buiten de abdijsite van Herkenrode.

Samen met een boordtegel met identiek decor, gevonden op de abdijsite Ter Duinen in Koksijde⁸, levert deze vondst op Gallifort het bewijs dat het atelier Den Salm dit type tegel met dit decor niet enkel voor de abdij van Herkenrode heeft geproduceerd. Daarenboven blijkt nu ook dat dit Herkenrode model gedurende een langere periode is geproduceerd, zeker tot 1542-43, de bouwperiode van het kasteel op Gallifort. Voor de Herkenrode tegel staat de productie

7. Dumortier 2002. 8. Caignie 2006, p. 249.

2. Zevenpas-decor gevuld met palmetten

Een tweede unicum voor Antwerpen, aange troffen op de Gallifort site, betreft een halve tegel met een asymmetrisch motief als decor: een zevenpas gevuld met palmetten en bladeren, bruin beschaduwd en gespaard uit het geel. Het uit het blauw gespaard hoekmotief met gestileerde bladeren vormt met de aanliggende tegels een nieuw ornament in vierpas.

Op een veld van vier tegels komt het globale decoratieschema duidelijker tot uiting.⁹ Dit type decor leunt nauw aan bij een decoratiestijl van cirkels, bogen en andere geometrische figuren die gevuld zijn met een palmettendecor, dat typisch is voor en veelvuldig voorkomt op Antwerpse majolicategels uit de tweede helft van de 16de eeuw. Als productieperiode wordt een tijdspanne van 1580 tot 1600 aangenomen. De tegel is in deze periode niet meer als vloertegel bedoeld, wel als wandtegel.

In Nederlandse verzamelingen bevinden zich nog enkele gave exemplaren, die waarschijnlijk toch in Antwerpen geproduceerd zijn. De herkomst van deze verzamelstukken is veelal onbekend. De herkomst van het Gallifort exemplaar daarentegen is, door zijn archeologische documentatie, onbetwistbaar. Het betreft een oppervlaktevondst op de locatie "hoeve Gallifort" die wel aansluit bij het kasteel, maar aanpalend ligt en niet op de kasteelsite. Mogelijk betreft het recuperatiemateriaal uit het kasteel dat herbruikt is in de aanpalende boerderij.

Fig. 6: zevenpas decor, inv. nr. 750498 en zevenpas decorschema.¹⁰

9. Mees 1997, p. 286. **10.** Pluis 1997, A.01.30.16.

3. Parelrand friestegel

Nog steeds uit de productieperiode 1580-1600 dateert een randtegel die onmiddellijk opvalt door zijn afboordende parelstroken. De tegel heeft als centraal decor een palmet ingesloten in een vierpas en op de zijranden een halve diamantkop. Meerdere tegels naast elkaar vormen een fries van opeenvolgende vierpassen en diamanten, boven en onder afgeboord met een parelrand die is samengesteld uit reeksen van drie gekloven parels gescheiden door een soort parelstaaf.

Niet enkel de parelrand is kenmerkend voor Antwerpse majolicategels, ook de brede donkerblauwe zoom aan de tegelrand is typisch Antwerps. Die zoom hebben we reeds ontmoet bij de Herkenrode tegel (Fig. 5).

Op Gallifort werden in totaal 12 fragmenten van dit type tegel opgegraven waarvan er slechts twee op elkaar aansluiten. Mogelijk bezitten we dus fragmenten van 11 verschillende tegels.

Op nog enkele andere plaatsen in de stad Antwerpen werden dergelijke tegels aangetroffen, waaronder een collectie van 18 stuks in Museum Plantin-Moretus. Tot die collectie behoren ook twee hoektegels met dit "parelrand-vierpas-diamantkop"-decor, wat erop wijst dat dit tegeltype niet enkel bedoeld was als tegelfries of als muurplint, maar ook als kader rondom een ander tegelvlak. In Museum Plantin-Moretus vermoeden we dat dit centraal tegelvlak een tegeltafbeelding was van drie tegels hoog op vier breed.¹¹ In de Gallifort collectie zijn er echter geen aanwijzingen voor het bestaan van een tegeltafbeelding.

Bij wijze van documentatie worden hierna de overige 11 fragmenten met "parelrand-vierpas-diamantkop" afgebeeld.

Fig.7: gereconstrueerde tegel met "parelrand-vierpas-diamantkop"-decor op basis van een fragment, inv. nr. G376.72. Enkel de hoek linksonder is origineel.

11. Caignie, april 2009.

inv. nr. G294.72

inv. nr. G999.72.01

inv. nr. G999.72.10

inv. nr. G999.72.07

inv. nr. G999.72.08

inv. nr. G999.72.09

*inv. nr.
G999.72.11*

*inv. nr.
G999.99.01*

*inv. nr.
G999.72.12 + G019.71*

inv. nr. G999.72.13

en plaatsing in het kasteel in de periode 1542-1543 zo goed als vast.

Het tweede en derde tegeltype is meer dan waarschijnlijk geproduceerd en in het kasteel aangebracht vóór de vernieling ervan in 1585.

Maar blijkbaar is een gedeelte van het kasteel in het begin van de 17de eeuw herbouwd - 1614 wordt aangegeven als vermoedelijke aanvangsdatum van de bouwwerken. Het is dan ook min of meer logisch dat zich in de archeologische resten van deze bouwfase tegelresten bevinden die uit die periode dateren. Dit is het geval voor de drie volgende tegeltypes.

Fig. 8: de gereconstrueerde Gallifort randtegel G376.72 (eenmaal horizontaal geplaatst en eenmaal vertikaal gewenteld), met elkaar verbonden door een hoektegel uit de collectie van Museum Plantin-Moretus, aangesloten op de hoektegel van een tegeltableau eveneens uit Museum Plantin-Moretus.

4. Bloempot in vierpas met vleugelbladhoek

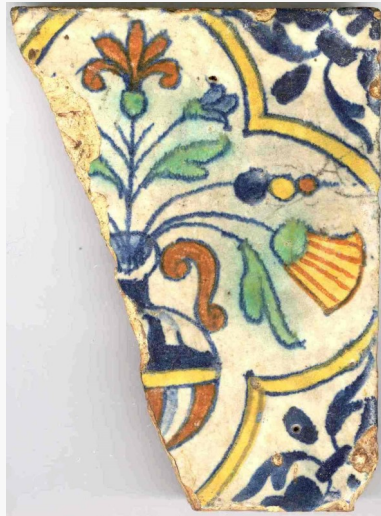
In de 17de eeuw was de vierpas, samen met de cirkel en het kwadraat, een geliefkoosde geometrische afbakening voor het schilderen van een ornamentaal of figuratief decor. In de vier hoeken werd dan een hoekornament geschilderd dat samen met de hoekornamenten van drie aanliggende tegels een eigen ornament vormde. In de betegeling van een groter vlak zoals een muur of een traphal geeft dit laatste een zeer decoratief effect.

Een bloempot is ingesloten binnen een brede vierpas die hier geel is ingekleurd. De bolvormige bloempot staat op een ronde voet en is verticaal samengesteld uit twee verschillend geschilderde helften, waarbij de onderhelft typisch vertikaal is geribd. Twee bruine oren verbinden de buik met de hals. Daaruit ontspruiten een serie stengels die symmetrisch naar links en naar rechts overhangen met een goudsbloem, een blauw op een vlasbloem gelijkend bloempje, drie zaaddozen en groene spitse bladeren.

De centrale stengel draagt een vijfbladige bruine bloem hoog in het bovenste compartiment van de vierpas. Het hoekmotief is een vleugelblad dat hier positief, geheel in het blauw is geschilderd. Helemaal in de hoek staat een kwartrozetje. Dit type vleugelblad blijkt hoofdzakelijk met dit bloempottype in vierpas samen te gaan. We treffen het tot nader order enkel aan op Antwerpse vondsten, waar het mogelijk de voorloper is van het meerkleurige, verfijnder hoekornament op latere Noord-Nederlandse exemplaren.

inv. nr. G999.72.05 & G074.71.

inv. nr. G022.71.

inv. nr. G999.72.06.

Fig.9a: bloempot in vierpas.

inv. nr. G023.

inv. nr. G020.71.

inv. nr. G999.72.02&04 & G018.1&2.

inv. nr. G999.72.03.

Fig.9b: bloempot in vierpas.

Op de Gallifort site werden tot nu toe twaalf fragmenten met fracties van dit decor opgegraven die kunnen samengevoegd worden tot zeven gehelen. In Antwerpen zijn verder nog een aantal stuks aangetroffen, waaronder een belangrijke vondst in een ophogingslaag onder de vloer van de Sint-Augustinuskerk in de Kammenstraat. Het betreft vijf geglazuurde fragmenten, een niet te bepalen aantal biscuittegels en twee geschilderde maar niet gebakken exemplaren waarop contouren van de vierpas en heel wat detail van de bloempottekening is te zien.¹²

Deze ophogingslaag wordt aanzien als een stort van gebroken stukken en misbaksels uit de majolica-ateliers in de Kammenstraat en omgeving uit de 16de en 17de eeuw. Het feit dat misbaksels en geschilderde maar niet gebakken exemplaren van dit tegeltype op een stortplaats in het centrum van de Antwerpse majolicabuurt worden aangetroffen, is voldoende bewijs om een Antwerpse productie aan te nemen. Die productie is te situeren in de periode 1600-1630.

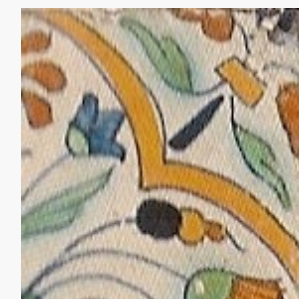
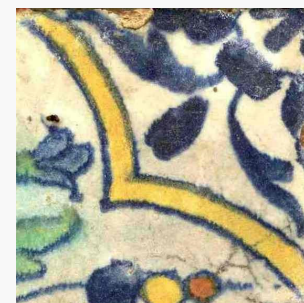
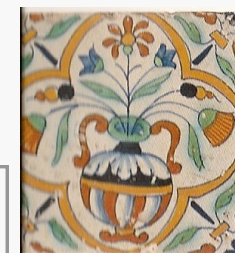

Fig. 10:

Links: typisch Antwerps monochroom blauw vleugelblad (Gallifort, inv. nr. G022.71).

Rechts: typisch Noord-Nederlands polychroom vleugelblad.¹³

12. Caignie 2008, p. 15, 16, 25, 26.

13. Johan ten Broeke, Arno van Sabben, Richard Woudenberg - Antieke tegels, Antique Tiles, Carreaux anciens, 2000, p. 52.

5. Tulp-hart

14

Een vijftigtal fragmenten van het zogenaamd tulp-hart decor is hoofdzakelijk afkomstig uit een viertal grotere archeologische sites in het oude stadsdeel van Antwerpen, maar ook opgebaggerd uit de Dijle te Mechelen. Uit al deze fragmenten kon geen enkele gave tegel samengesteld worden. Een bijna heel exemplaar uit een site aan de Koolkaai laat toch toe alle elementen van het decor te herkennen. Op Gallifort worden slechts twee fragmenten met dit decor aangetroffen.

Uit een hartvormig omhulsel ontspruit vanuit een gestileerde tulpenbol een tulp op stengel die breeduit geschilderd wordt tot aan de bovenrand van de tegel. Op de stengel zijn symmetrisch links en rechts een paar bruine bladeren gehecht, en één met groene bladeren waarin een aardbeibloem neerhangt. In de vier hoeken is als hoekmotief een lelie op bruine voet geplaatst, die samen met de aanliggende tegels opnieuw een afzonderlijke decoratie vormt.

De productie van dit tegeltype spreidt zich uit van ca 1610 tot 1650. Specifieke verschillpunten met de Noord-Nederlandse productie van dit decor konden nog niet achterhaald worden. Het is daarom moeilijk uit te maken of deze tegels in Antwerpen zijn geproduceerd, hoewel op basis van de bouwactiviteit op Gallifort vanaf het tweede decennium van de 17de eeuw, het aantal in onze regio gevonden fragmenten en het aantal sites, toch in de richting van een lokale productie mag worden gedacht.

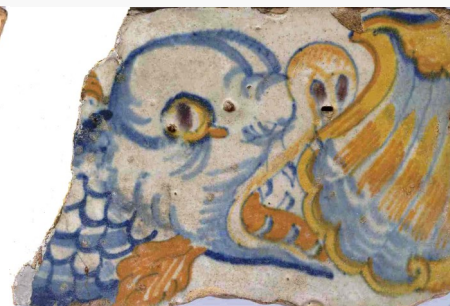
Fig. 11: twee fragmenten met tulp-hart decor, inv. nr. G070.71 en zonder nr.; midden: Koolkaai, inv. nr. A.149/0/T01; rechts: tulp-hart decorschema. ¹⁴

6. Dolfijn en schelp

Vier fragmenten bevatten het decor van een randtegel met dolfijn en schelp dat algemeen als een Rotterdamse productie uit de periode 1600-1630 wordt aanzien. Op geen enkele andere site in België werd dit tegeltype aangetroffen. Het is daarom ook weinig waarschijnlijk dat het in Antwerpen geproduceerd is.

inv. nr. G071.71.2.

inv. nr. G071.71.3.

inv. nr. G071.71.1.

z.n.

Fig. 12: Fragmenten van het decor Dolfijn en Schelp.

Naast de hierboven beschreven tegels werden nog vier fragmenten opgegraven met een egaal dekkende blauwe glazuur. De textuur van de scherf is totaal verschillend van die van de besproken tegelfragmenten. Mogelijk zijn het restanten van kacheloventegels. De fragmenten zijn te klein en te onvolledig, zonder enige beschikbare gave rand, om een correcte determinering mogelijk te maken. Wel bestaat er enige overeenkomst met scherven opgegraven op de kathedraalsite, even fragmentarisch, die daar eveneens als kacheloventegel werden aangeduid.

Fig. 13: fragmenten mogelijk afkomstig van kacheloventegels, inv. nr. G999.99-02, G999.99-03, G841-76.

Vondstplaatsen van majolicategels op de site en tegelkenmerken

Décor	Inventarisnummer	Vondstdatum	Vondstplaats	Compleet- heid	Breedte	Hoogte	Dikte	Productie- periode
Kacheloven-tegel ?	G841-76	1976				54	20	
	G999.99-02	1972 ?	Vak C14				18	
	G999.99-03	1972 ?	Vak C14; afvalkuil bodemlaag				15	
Zevenpas A.01.30.16	750498	1970 ca	Oppervlaktevondst op de locatie "hoeve Gallifort"	50-75	124	72	19	1580-1600
Tulp-Hart A.05.05.04	G070.71	1971	Vak D13 (Vak C14 afvalkuil?)	<25	65	50	15	1610-1650
	zonder		Vak C13-C14; onderste laag	30-40	72	100	16	
Bloempot A.05.08.	G020.71	1971	Vak D13 slotgracht	25-50	130	53	17	1600-1630
	G022.71	1971	Vak D13 slotgracht	50	95	128	18	
	G023		D13/SRQ1	25	61	98	17	
	G999.72.02&04 & G018.1&2	1972	Vak C14 afvalkuil // Vak D13/SRQ1	25-50	132	80	18	
	G999.72.03	1972	Vak C14 afvalkuil	<25	54	43	16	
	G999.72.05 & G074.71	1972	Vak C14 afvalkuil // ?	95	132	132	17	
	G999.72.06	1972	Vak C14 afvalkuil (A12?)	50-75	130	84	17,5	
Vierpas-Diamantkop A.14.03.50	G294.72	1972	Vak A11 slotgracht	25-50	96	65	18	1580-1610
	G376.72	1972	Vak D13	25-50	81	73	17	
	G999.72.01	1972	Vak C14 afvalkuil	<25	66	47	17	
	G999.72.07	1972	Vak C14 afvalkuil (A12?)	50	91	106	16	
	G999.72.08	1972	Vak C14 afvalkuil (A12?)	25	79	66	18	
	G999.72.09	1972	Vak C14 afvalkuil (A12?)	<25	57	55	17	
	G999.72.10	1972	Vak C14 afvalkuil (A12?)	10	70	51	18	
	G999.72.11	1972	plaats onbekend	<25	34	89	17	
	G999.72.12 + G019.71	1972 & 1971	plaats onbekend	75	130	130	17	
	G999.72.13	1972 & 971	plaats onbekend	10	50	54	17	
	G999.99-01	1972 ?	Vak C12 / C13 / B13	25-50	48	93	17	
Dolfijn en schelp A.14.08.23	G071.71.1	1971	nabij oude poort	50-75	126	85	15,5	1600-1630
	G071.71.2	1971	nabij oude poort	25-50	105	85	14	
	G071.71.3	1971	nabij oude poort	10	44	79	15	
	zonder		Vak C13-C14; onderste laag	<10	59	33	15	
Herkenrode	G064.71	1971	D13/M-N1 (D12 slotgracht?)	50-75	127	86	24	1530-1535

Samenvatting en conclusie

Duidelijk is dat de opeenvolgende eigenaars van kasteel Gallifort in de 16de en vroege 17de eeuw veel belang gehecht hebben aan zowel vloer- als wandtegels bij de decoratie van hun bezitting. De Herkenrode vloertegel uit de beginjaren van het kasteel in 1542-43, evenals de inlegtegels van derde kwart 16de eeuw, alsook de zevenpas tegel met palmetten en de parelrand friestegel uit de late jaren 16de eeuw (1580-1600) wijzen in elk geval op een sterke lokale tegeltraditie en het modebewustzijn van de eigenaars.

Voor een belangrijke en rijke familie als de Tüchers uit Nurenberg vormden inlegtegels en majolicategels een statussymbool dat bij de decoratie van hun kasteel hoorde. Een kacheloven zal zeker tot de uitrusting behoord hebben, zoals de enkele vrij enigmatische majolicafragmenten laten uitschijnen.

Ook als na de verwoesting van het goed, de zuidelijke vleugel van het kasteel ca. 1614 heropgebouwd wordt door L. Biel en zoon blijven tegels een belangrijke rol spelen in

de decoratie, getuige de Antwerpse tegels met bloempot in vierpas van eerste kwart 17de eeuw, en de tulp-hart tegels uit de eerste helft van de 17de eeuw. Er is zelfs geld voor dolfijntegels die uit Rotterdam moeten geïmporteerd worden. Men maakte dit deel van het kasteel niet alleen maar bewoonbaar, het werd ook nog in deze periode vrij rijkelijk aangekleed.

Literatuur

Caignie Frans 2006

'De majolicategels van Ten Duinen gepositioneerd in de Antwerpse majolica-tegelproductie', *Novi Monasterii, Jaarboek Abdijmuseum Ten Duinen* 1138. Themanummer "Middeleeuwse tegels in cisterciënzerabdijen, De tegelcollectie van Ten Duinen in een internationale context", Vol. 5, pp. 227-264.

Caignie Frans april 2008

Majolicategels uit de Sint-Augustinuskerk, Rapporten van het Stedelijk informatiecentrum archeologie & monumentenzorg, 3.

Caignie Frans april 2009

Laat 16de - vroeg 17de-eeuwse Antwerpse majolica tegeltableaus met parelranddecor, "Tegeltableaus" op <http://www.tegels-uit-antwerpen.be>

Dumortier C. en Oost T. 1989

'Un atelier de majoliques installé à Anvers vers 1600', *Bulletin van de Koninklijke*

Musea voor Kunst en Geschiedenis, deel 60, p. 203-216.

Dumortier Claire 2002

Céramique de la Renaissance à Anvers, De Venise à Delft, Editions Racine, les éditions de l'amateur.

Geyskens Leon 2010

'Zestiende-eeuwse inlegtegels uit Antwerpen', in *Rapporten van het stedelijk informatiecentrum archeologie en monumentenzorg* 6, publicatie in voorbereiding.

Mees D.C. 1997

Kunstnijverheid 1600-1800 en Tegels. Museum Boijmans Van Beuningen Rotterdam, Afdeling Kunstnijverheid en Vormgeving.

Paredis G. 1971

'"Alle Dinc Heeft Siinen Tijd", De versierde tegels van Gallifort', *Axis*, driemaandelijks tijdschrift van de Speleologische Stichting Deurne, nr. 11, p. 20-24.

Peeters Ludo (red.) 1974

'Opgraving van het Gallifortkasteel gelegen te Deurne bij Antwerpen (Kampagne 1970-1973)', in *Turninum*, driemaandelijks tijdschrift van de Heemkundige Kring Deurne 1974, nr. 3.

Peeters Ludo 1978

'Een afvalkuil op Gallifort', in *Turninum*, Deurne, 1978, jg. 5, nr. 18, p. 13-26.

Pluis Jan 1997

De Nederlandse tegel, decors en benamingen 1570-1930 - The Dutch Tile, designs and names 1570-1930, Primavera Pers, Leiden.

Met dank aan Peter Verstappen voor het ter beschikking stellen van de tegels voor de studie van de Antwerpse majolica tegelproductie, en deze studie in het bijzonder.

Alle foto's: Frans Caignie, tenzij anders vermeld.

Tenzij anders vermeld, werd voor de afbeeldingen van de tegels en tegelfragmenten geopteerd niet met een vaste schaal te werken, dit om de graad van detaillering en leesbaarheid van kleinere fragmenten te vergroten.